

Sayı : 16

Sen: 1998

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TARİH ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

İSTANBUL 1998

XIX. YÜZYIL SONLARINDA EBNIYE-İ SENIYYE İDARESİ (GÖREVLERİ VE TEŞKİLÂTI)

Arzu T. Terzi*

Giriş

Osmanlı padişahları XIX. yüzyıla kadar Topkapı Sarayı'nda ikamet ederler, nâdiren de dinlenme ve özellikle avlanma amacıyla kasr-ı hümayûnlarda kalırlardı. Tanzimat'ın ilânından sonra batı etkisiyle padişahlar ve hanedân üyeleri Topkapı Sarayı'ndaki kapalı hayatlarından tamamen sıyrılmışlardı. Nitekim bu dönemde padişahlar Dolmabahçe ve Yıldız Sarayları'nda otururlar ve zaman zaman hafta sonlarını sahil saray ve köşklere geçirirlerdi. Diğer yandan şehzâde ve evlenen sultanlar için ayrı saraylar tahsis edilirdi. İstanbul'daki padişahlık makamına âit bu saray ve kasr-ı hümayûnların hepsi "ebniye-i seniyye" adıyla anılır ve inşaları ve onarımları şehremini¹ ile mimarbaşuların müşterek çalışmaları neticesinde gerçekleşirdi. Şehreminleri inşâata âit malzemelerin tedarikini, masraflar ve yevmiyelerin verilmesini temin ederler ve bu husûslara dâir hesap defterlerini tutarlardı². Mimarbaşular ise tamir veya inşa edilecek binanın keşif, plân ve inşâ gibi teknik işleriyle meşgul olurlardı³. Ancak zaman içerisinde bu iki birim arasında varolan anlaşmazlıkların fazlalaşması neticesinde, 28

* Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

1 Burada şehreminliği ile son dönemde İstanbul'un şehir işleriyle meşgul olan ve yakın zamana kadar Şehremâneti adı verilen İstanbul Belediye Reisliği kast edilmemiştir. Şehreminliği, Osmanlılarda Tanzimat'a kadar saray ve hükümete âit bina inşa ve tamirat işleriyle meşgul olan, Galatasaray ve İbrahimpaşa sarayının yiyecek ve giyeceklerine, eski ve yeni sarayların, harem-i hümayûnun maaş ve masraflarına bakan ve sâir vazifeleri olan önemli bir memuriyettir (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı*, Ankara 1984, s. 375).

2 Şehreminliği ile ilgili tafsilât için bkz. Ahmet Işık, *Osmanlı Devletinde Şehreminliği Müessesesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalı Bitirme Tezi, İstanbul.

3 Tuncer Uzunok, *Osmanlı İmparatorluğunda Mimarbaşılık Müessesesi XVI. Asır*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul 1966, Tarih Seminer Kütüphanesi, nr. 967, s. 27.

Cemaziyelevvel 1247 (5 Kasım 1831)'de her iki vazife yani şehreminliği ile mimarbaşılık birleştirilerek Ebniye-i Hassa Müdürlüğü kurulmuştu⁴.

Tanzimat'ın ilânından sonra devletin her kademesinde yapılan yeni düzenlemelere paralel olarak, padişahın gelir ve giderlerini idâre eden ve bütün saray ve kasr-ı hümayûnların inşa, onarım, yiyecek, içecek, mefrûşat ve sâir masraflarıyla buralarda görev yapan personelin maaş ve tayinâtlarını karşılayan ve bu haliyle devletin bir iç hazinesi görünümünde olan Hazine-i Hassa teşkil edilmişti⁵. Dolayısıyla bu yeni dönemde saray ve kasr-ı hümayûnların inşâ ve tamirleriyle vazifeli Ebniye-i Seniyye Anbarı da, Hazine-i Hassa'nın emrinde görev yapan bir birim haline gelmişti⁶.

1. Ebniye-i Seniyye İdâresinin Vâzifeleri

Hazine-i Hassa Nezâreti'ne bağlı bir müdürlük şeklinde idâre edilen Ebniye-i Seniyye Anbarı İdâresi'nin XIX. yüzyıl sonlarında yükümlü olduğu vazifelerini ve bunları ne şekilde gerçekleştirdiğini, elimizde mevcut iki nizamnâme sayesinde tespit edebiliyoruz⁷.

Ebniyye-i Seniyye Müdürlüğü'nün vazifeleri iki ana bölüme ayrılıyordu. Bunlardan ilki müdürlüğün sorumluluğunda bulunan binaların belirli aralıklarla kontrollerinin yapılması; diğeri ise padişahın iradesi neticesinde yapılacak binaların inşaları ve tamire ihtiyacı olduğu tespit edilen yapıların onarımıydı.

a. Ebniye-i Seniyyenin Kontrolü

Öncelikle Ebniye-i Seniyye İdâresi, nezâreti altında bulunan binaları belirli aralıklarla kontrol etmek zorundaydı⁸. Müdürlüğün sorumluluğunda bulunan Yıldız, Dolmabahçe ve Topkapı Sarayları ile kasr-ı hümayûnlar kontrollerinin kolaylıkla yapılabilmesi için, buldukları mevkilere göre kendi içlerinde üç kısma ayrılmışlardı.

4

Ahmed Lütfi Efendi, *Lütfi Tarihi*, III, (İstanbul 1292), s. 165; Osman Nuri [Ergin], *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, I, İstanbul 1922, s. 980, 1365.ve onlardan naklen Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 377-378; Işık, *a.g.tez.*, s. 17.

5

Bu konuda teferruâtlı malûmat için bkz. Arzu T. Terzi, *Hazine-i Hassa Nezâreti*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü basılmamış doktora tezi, İstanbul 1997.

6

Terzi, *a.g.tez.*, s. 76.

7

Hazine-i Hassa Nezâreti, Matbaa-i Osmaniye, Dersâdet 1310. Bu yayının içinde ebniye-i seniyyenin muâyenesinin ve bina, inşasının ne şekilde yapılacağını ihtiva eden iki talimatnâme yer almaktadır. Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Bağış Kitapları içinde yer alan bu eserin, fotokopisini gönderme lütfunda bulunan Dr. Ersin Gülsoy'a teşekkür ederim.

8

"Ebniye-i seniyyenin sûret-i muayenesi hakkında olup mer'iyet-i ahkâmına fi 9 Mart sene 1308 tarihinde irâde-i seniyye-i mülûkâne şeref-müte'allik buyurulan talimatdır", *a.g.e.*, s. 2-3.

Buna göre, Yıldız Sarayı mabeyn-i hümâyûnuyla, bendegâna mahsus olan çeşitli dâireler, Ayazağa, Maslak ve Nüzhetiye kasr-ı hümâyûnları ve Nişantaşı'ndaki Taş Konak birinci kısımdı.

Harem ve Efendilere âit dâireler ile Hırka-i Saâdet ve Emânete mahsûs yerlerin dışında⁹, Dolmabahçe ve Topkapı Sarayı; Koşu, Çağlayan ve Mîrahor kasr-ı hümâyûnları ikinci kısmın içinde yer almışlardı.

Beylerbeyi Sahilsarayı, Kalender, Beykoz, Tokad, Küçüksu, Hekimbaşı, Alemdağı kasr-ı hümâyûnları ise üçüncü kısımda bulunuyorlardı.

Her bir kısımda yer alan binaların tamirlerinin tespit edilmesi ve muhafazalarının sağlanması amacıyla, denetimlerini yapmak için bir kalfa ile bir mühendis görevlendirilmişti.

Her kalfa ve mühendis müşterek olarak kendilerine havale edilen saray ve kasr-ı hümâyûnların halihazırdaki durumlarını yazın nisan, haziran ve ağustos aylarında, kışın ise ekim, kasım, aralık, ocak, şubat, mart aylarında kontrol ederlerdi.

Binalarda zamanla oluşabilecek hasarlar iki kısma ayrılmıştı. Bunlardan ilki kurşun, kiremid ve borulardan akarak pencere, çerçeve ve pancurlardan binaya girebilecek su yerleri; saçak ve kurşunların taş, sıva ve boyalarının bozulması gibi az bir zaman zarfında büyük mahzurlara yol açabilecek dolayısıyla acil olarak tamir edilmesi gereken hasarlardı. Diğer ise bina içinde onarımı geciktirilse dahi binayı herhangi bir tehlikeye maruz bırakmayacak hususlardı. Buna göre sorumlu oldukları saray ve kasırların, bu yerlerde vazifeli bekçibaşılar ile birlikte dikkatli bir şekilde muâyenelerini yapan kalfa ve mühendisler, tamire ihtiyaç hissedilen yerler tespit edildiği takdirde bir keşif defteri tanzim ederler; muâyenenin neticesini ihtiva eden bir rapor düzenleyerek, bekçibaşısına da mühürlettikten sonra Ebniye-i Seniyye Anbarı Müdüriyeti'ne verirlerdi.

Saray ve kasr-ı hümâyûnlar padişahlık makamına âit seçkin yapılar olduklarından, bu gibi tamire muhtaç olan yerlerin aslına uygun olarak yapılmasına, orijinalliklerinin bozulmamasına da özen gösterilmiştir. Nitekim bu yerler vaktiyle ne şekilde yapılmış ve bu esnada hangi tip harç ve

9

İstisna olunan bu yerler ve burada adı geçmeyen ebniye-i seniyyenin tamir ve inşası ise, bu husûsda padişahın vereceği iradeye uygun olarak hareket edilmek suretiyle yapıldı (*a.g.e.*, s. 3). Meselâ Mehmed Selim Efendi'nin İstabl-ı Âmir'e'deki ahırlarının tamiri ve bir süthâne inşası Lalası Baha Bey'in yazdığı bir müzekkire ile bildirilmiş, Ebniye-i Seniyye Müdürlüğüne ilk keşif yapıp bu tamir ve inşaatın ne kadara mâl olacağını tespit edildiği bir keşif defteri hazırlanarak Hazine-i Hassa Nâzırı'nın durumu bildirilen tezkiresi ile birlikte padişaha sunulup gerekli irade alındıktan sonra tamir ve inşaa faaliyetine girişilmiştir (Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız tasnifi-Mütenevvi mârûzât (Y.MTV), nr. 191/65).

levâzım kullanılmış ise, yine aynı malzemenin kullanılmasına dikkat edilmek sûretiyle, keşif defterleri tanzim edilmiştir.

Bir binada yukarıda zikr edilen iki tür hasarın ikisi de varsa, herbiri için ayrı keşif defteri düzenlenir, tamiratın yapılmasında bir aciliyetin olup olmadığı da ayrıca belirtilirdi. Yapılan kontrol neticesinde tamire muhtaç bir yerin olmadığı tespit edildiğinde ise, yine bir rapor düzenlenerek bu husûsa işaret edilir ve binanın bekçibaşısına da ilgili rapor mühürlenirdi.

Muâyene sırasında binalardan tamire muhtaç olanlar için harcanması gereken akçenin hakikî ihtiyaç nisbetinde olmasına ve onarımın gereksiz bir şekilde geniş tutulmamasına kalfa ve mühendisler dikkat ederlerdi.

Görevli oldukları binaların yukarıda belirtilen ayların başlarında kontrollerini yaparak rapor ve keşif defterlerini hazırlayan kalfa ve mühendisler, bunları, adı geçen ayların onbeşinci gününde Ebniye-i Seniyye Anbarı Müdüriyeti'ne teslim ederlerdi. Denetlenen aylar dışında ebniye-i seniyyenin birinde herhangi bir hasar meydana geldiğinde ise, durum binanın bekçibaşısı tarafından Ebniye-i Seniyye Müdürlüğüne haber verilir ve ilgili binanın bulunduğu kısımda görevli mühendis ve kalfa, haber tarihinden itibaren üç gün içinde mahalline gidip, derhal gerekli araştırmayı yaparak raporu hazırlardı.

Muâyene ile görevli kalfa ve mühendisler, kendilerine bağlı binalara gitmek üzere binecekleri kayak, araba gibi ulaşım araçlarının ücretleri müdürlükçe karşılanırdı.

b. Ebniye-i Seniyyenin Tamir ve İnşasının Safhaları

Ebniye-i Seniyye Müdürlüğü tarafından bir yandan binaların sene içinde kontrolleri bu şekilde yapılırken, diğer yandan da yeni binaların inşaları ve tamir ihtiyaç görünenlerin ise onarım işlemleri gerçekleştirilirdi¹⁰.

Tamir ve inşa işlemlerinin yapılması için ise ebniye-i seniyye dört dâireye ayrılmıştı:

1. Yıldız Sarayı mabeyn-i hümâyûnu ile bendegâna mahsus olan çeşitli dâireler, Ayazağa, Maslak, Nüzhetiye kasr-ı hümâyûnları ve Nişantaşı'ndaki Taş Konak;

2. Harem ve Efendiler ile Hırka-i Saâdet ve emânete mahsus dâirelerin dışındaki Dolmabahçe Sarayı, Topkapı Sarayı, Koşu, Çağlayan, Mîrahor kasr-ı hümâyûnları;

¹⁰

"Ebniye-i Seniyye inşaat ve tâmirâtına dâir talimatdır", 4 Mayıs 1309 (29 Şevval 1310/15 Mayıs 1893), *a.g.e.*, s. 4-6.

3. Beylerbeyi Sahilsarayı, Kalender, Beykoz, Tokad, Küçüksu, Hekimbaşı, Alemdağı kasrı-ı hümâyûnları;

4. Emlâk-ı hümâyûn komisyonu marifetiyle yönetilen yerlerdi.

Her dâire içinde bulunan binaların tamir ve inşâ faaliyetleri için bir kalfa tayin edilmişti. Bu kalfalar görevlerine gösterdikleri ihtimamdan dolayı zaman zaman daha da gayretlendirilmek amacıyla taltif ediliyorlardı¹¹.

İlk Keşif

Binaların inşâ ve tâmiratına geçilmeden önce, bu işlemlerde ne tür malzeme kullanılacağını ve ne mikdar meblağ harcanması gerektiğini tespit amacıyla bir ilk keşif yapılırdı.

İlk keşfin yapılabilmesi için Hazine-i Hassa Nezâreti'nden gelen evrak, Ebniye-i Seniyye Anbarındaki evrak defterine kayd edilerek keşif için görevlendirilen bir mühendise verilirdi. Mühendis evrakı aldıktan sonra keşfi yapılacak yer hangi dâireye âit ise, o dâireden sorumlu olan kalfa ile beraber ilk keşif yapılırdı. Keşif esnâsında onarımın sırasına göre hazırlanacak ve içinde kullanılacak levâzımın cinsi, çeşidi ve ebâdının yer alacağı bir keşifnâme tanzim edilirdi¹². Bu ilk keşif defterlerinde tamir veya inşâ için kullanılacak malzemelerin fiyatlarının ve binanın inşâ ve tamiri için ihtiyaç olan toplam meblağın tutarının da tahminî olduğu bizzat yazıyla belirtilir, bu yazı kalfa ve mühendis tarafından mühürlenirdi¹³. İlk keşifte yazılan ölçülerden mühendis ve kalfa müşterek olarak, tespit edilen fiyatlardan ise yalnız kalfa mes'ul tutulurdu.

Dört dâireden birine nezâret eden kalfanın meşru bir mazeretle ilk keşifte bulunamaması halinde, müdüriyetten diğer bir kalfa seçilirdi.

Binaların muâyeneleri sırasında tespit edilen cüz'î tamirlerin dışında, ilk keşfi yapılmadan ve Hazine-i Hassa Nezâretinden izin alınmadan inşaat ve tamir işleminin yapılması yasaktı. Ancak Ebniye Anbarı Müdüriyetine veya kalfalardan birine bir ameliyatın hemen icrâsı hakkında irade tebliğ olduğu takdirde iradenin tebliğ tarihinden itibaren bir hafta içinde ilk keşif yapılarak nezârete bildirilirdi. Eğer bu sırada keşifnâmenin tanzimi mümkün olamaz ise yine aynı zaman içerisinde nezârete bu konuda bilgi verilirdi¹⁴.

¹¹ Meselâ bu amaçla Ebniye Kalfası Mihran Efendi'ye "dördüncü rütbeden nişân-ı mecdî" ihsan edilmişti (BOA, İrade-Dahiliye, nr. 74793).

¹² *Hazine-i Hassa Nezâreti*, s. 4.

¹³ Y.MTV., nr. 14/71; nr. 191/65. Bu numaralarda birer ilk keşif defteri de bulunmaktadır.

¹⁴ *a.g.e.*, s. 4.

İnşa ve Onarım İşlemi

İlk keşiften sonra binaların inşa veya onarıma geçilirdi. Emâneten veya maktûen¹⁵ yapılan inşaat ve tamirat, binanın bağlı olduğu dâirenin kalfasının nezaretinde gerçekleşirdi.

Emânet usûlüyle tamir veya inşâ olunan her binada okur-yazar, işden ve levâzımdan anlıyan bir mutemed bulunurdu. Genel olarak işinin başında sürekli durmakla yükümlü olan mutemed, meşrû bir mazeretle gelemediği takdirde bunu Ebniye-i Seniyye İdâresine bildirir ve yerine idâre tarafından vekâleten bir mutemed tayin olunurdu. Bu gibi durumlarda işe başlamadan önce, mevcut eşya ve levâzımlar o dâirenin kalfası tarafından vekile devr olunur ve vekil kendi muâmelelerini ayrı bir deftere kayd ederdi. Ayrıca vekil vekâlet işinin sonunda, asıl mutemede devir ve teslim işlemini yapmaya ve ilgili defteri dahi mutemede teslim etmeye mecburdu.

Mutemed binaya getirilen eşyanın cinsi ve miktarıyla çalıştırılan işçilerin isimleri ve yevmiyelerini ihtiva eden bilgileri, Ebniye Anbarı'ndan verilecek tasdikli deftere günü gününe kayd eder ve her günün bitiminde kalfa ve mutemed müşterek olarak bu kısmı mühürlerd. Binanın tamir veya inşâsının tamamlanmasından sonra bu defter anbara teslim edilirdi. Belirtilen defteri tutmayan veya tutup da eşya ve yevmiyeyi günü gününe kayd etmeyen ve kalfaya mühürletmeyen mutemedin bir aylık maaşı kesilir, hatta icabında görevden dahi uzaklaştırılabilirdi.

İnşaat sırasında bina için sarfına ihtiyaç görülen eşyanın talep edilebilmesi için, üç gün önceden pusulasının hazırlanarak mutemed tarafından tasdik edildikten sonra Ebniye-i Seniyye Anbarı İdâresi kalemine verilmesi gerekirdi. Bunun üzerine idâre üçüncü günün akşamına kadar istenilen eşyayı mahalline gönderirdi.

Keşfi gereğince tamir veya inşâsına başlanan binanın aslına ve istenilene göre az veya çok değiştirilmesi, mutlaka hazine tarafından verilecek bir resmî evrakla mümkündü. Aksi halde meydana gelecek masraf ve zarardan ilgili kalfa sorumlu tutulurdu.

Keşfe gerek olmayan ve üç yüz kuruşa kadar levâzım ve nakdin harcanmasıyla yapılması mümkün olan cüz'î tamirler için istenilen eşya, o mahallin kalfası tarafından bir pusulaya yazılıp altı mühürlendikten ve eşyanın sarfını isteyen memura da tasdik ettirildikten sonra, Anbar Müdüriyeti'nden

¹⁵ Ebniye-i Seniyye Anbarı tarafından yapılan ilk keşif neticesinde tamir veya inşa için tespit edilen masraf tutarının, ebniye-i seniyye anbarında yapılan münakasa (açık eksiltme) neticesinde daha az bir miktara yapılması mümkün olduğu takdirde o zaman inşa veya tamirat maktuen ihale edilirdi. Maktuen yapılan inşa ve tamirlerde talibiyle Ebniye-i Seniyye Anbarı arasında bir mukavele senedi düzenlenir ve o şahsa kefil olan şahıs senedin üzerini mühürlerd (Y.MTV., nr. 190/116).

onayı alınır ve satın alınarak yerine ulaştırılırdı. Eşya tamamen teslim edildiğinde ise bir makbuz senedi tanzim olunur ve bu sened önce satıcı, sonra eşya isteyen memura mühürlendikten sonra Ebniye Anbarı İdâresi kalemine teslim olunurdu.

Satın alındıktan sonra yerine teslim olunan eşyanın numûnesine uygunluğundan, numûnesi olmayan eşyanın ise anbardan istenilen cinsden ve iyi olup olmamasından kalfa, satıcı ve mutemed; eşyanın adet ve miktarından ise satıcı ile mutemed sorumluydu. Gelen eşya uygun olmadığı takdirde hemen îade edilir ve bu durumdan Ebniye-i Seniyye Anbarı haberdar edilirdi.

Binalarda çalıştırılacak işçiler ve alacakları yevmiyeleri kalfa tarafından tayin edilirdi. İşçilerin yevmiyeleri ise kalfa tarafından değil de, her haftanın sonunda anbardan görevlendirilecek memurlar marifetiyle bizzat ellerine ödenirdi.

Binaların emânet veya maktû şekilde tamirine başlanmasından sonra, ilk keşfin neticesi dışında bir durum ortaya çıkması halinde kalfası veya müteahhidi bu konuda hemen bir rapor hazırlayarak müdüriyete verirdi. Rapor müdür tarafından muâyene edilip tasdik edildikten sonra Hazine-i Hassa Hey'et-i İdâre'sine takdim edilir ve heyet tarafından resmî izin alınmadıkça onarım yapılamazdı.

Maktûen inşâ veya tamir olunan binanın fenne ve keşfine uygun olmayan bir şekilde yapıldığı tespit edildiğinde, ilgili dâirenin kalfası tarafından yazılı olarak Ebniye Anbarı Müdüriyeti'ne haber verilir ve inşaatın tatili istenirdi¹⁶

İkinci Keşif

Binaların inşaları veya tamirleri bittikten sonra da bir takım işlemler yapılırdı. Buna göre sona eren inşaat ve tamirler maktûen icra olunmuş ise müteahhidinin vereceği arzuhal üzerine, emâneten yapılmış ise son sarfiyat jurnali hazırlandıktan sonra, müdüriyetden seçilecek mühendis ve kalfa tarafından ikinci keşif yapılırdı.

Maktûen yapılan inşâ ve tamirlerde bir eksiklik görüldüğü takdirde uygun bir süre içinde müteahhidine tamamlattırılırdı. Noksanın ıslahı mümkün olmadığı zaman binaya herhangi bir zararı dokunmayacak bir eksiklik ise o kısma âit masraflar ödenecek miktardan indirilir ve bununla da yetinilmeyip beşte birlik bir ceza indirimi de uygulanırdı.

Her ne şekilde olursa olsun müteahhidin taahhüdü altında olan işi noksan icra ederek ona karşılık ilk keşif haricinde bir iş yaptığı ortaya çıkar

16

Hazine-i Hassa Nezâreti, s. 5-6.

da müteahhid bu husus için resmî bir evrak da ibraz edemez ise kesinlikle ihale iptal edilirdi.

Emâneten inşa ve tamir olunan binalarda fennen görülecek noksanlar kalfasına tazmin ettirilerek tamamlattırılırdı. İnşaatın sağlamlığı, isteğe ve keşfine uygun olduğu ikinci keşif ile ortaya çıktığında, keşif haricindeki yüzde beşe kadarlık masraflar kabul edilebilirdi¹⁷. İlk keşifte yapılacak masrafın tespitine karşılık ikinci keşifte bu meblağın beklenenden çok daha fazla çıkması halinde ise, Ebniye-i Seniyye mühendis ve kalfaları tarafından, yapılan inşa ve tamirat tahkik edilerek bir rapor düzenlenir ve Hazine-i Hassa Nezâretine sunulurdu¹⁸. Neticede beklenenden fazla harcamalardan kalfa sorumlu tutulurdu¹⁹.

İnşaattan artan levâzım yeni ise satın alma fiyatı, iskele enkazı gibi kullanılmış şeyler ise değer fiyatı üzerinden keşifte hesaplanan miktardan indirim yapılırdı.

Mühendis kendisine havale olunan ikinci keşfi bir ay içinde tamamlayarak idâreye vermek zorundaydı. Bu sırada herhangi bir engelle karşılaşırsa durumu bir yazıyla müdüriyete bildirir ve alacağı cevap doğrultusunda hareket ederdi²⁰.

XIX. yüzyılın sonlarında Ebniye-i Seniyye tarafından inşa ve tamir edilen binaların masrafları çoğu zaman Hazine-i Hassa'dan bazan da, bir kısmı, o dönemde malî yönden Hazine-i Hassa'ya bağlı olan Ceyb-i Hümâyûn hazinesinden karşılanırdı²¹. Ebniye-i Seniyye İdaresi tarafından tamir veya inşaları tamamlanan binalar için yapılan masrafların kalem kalem gösterildiği ve Hazine-i Hassa'dan ve Ceyb-i Hümâyûn Hazinesi'nden ne miktar paranın ödendiğinin bildirildiği teferruâtlı defterler hazırlanıp, Hazine-i Hassa Nâzırı'nın yazdığı tezkire ile birlikte padişaha sunulur ve bu şekilde padişah sonuçtan haberdâr edilirdi²².

2. Ebniye-i Seniyye İdâresinin Teşkilâtı

Buraya kadar XIX. yüzyılın sonlarında Ebniye-i Seniyye Anbarının idâresi ve yükümlü olduğu vazifeleri ile bunları ne şekilde icra ettiği açıklanmaya çalışıldı. Aynı dönemde Ebniyye-i Seniyye İdâresinin teşkilâtına

17

gös. yer.

18

Y.MTV., nr. 183/19.

19

Hazine-i Hassa Nezâretii, s. 6.

20

gös. yer.

21

Y.MTV., nr. 18/132; nr. 20/50; 30/22.

22

Y.MTV., nr. 20/50; nr. 30/22.

bakıldığında, Hazine-i Hassa Nâzırı'na bağlı bir müdür tarafından idâre edildiği görülmektedir. XIX. yüzyıl sonunda Hazine-i Hassa Nezâreti'ne âit teşkilâtın yeniden düzenlenmesi sırasında kaleme alınan nizamnâmede, Hazine-i Hassa'ya bağlı dâirelerin idârelerine de yer verilmişti. Buna göre Ebniye-i Seniyye anbarı müdürü dâirenin muâmelelerini, makbûzat ve sarfiyatının nizamlara uygun bir şekilde yapılmasını sağlamakla mükellefti ve aksi bir durumdan yine müdür sorumlu tutulurdu. Ebniye-i Seniyye Anbarı'nın hesap işlerinin usûlüne uygun bir şekilde yapılmasının kontrolünü Hazine-i Hassa Muhasebecisi yapardı; Hazine-i Hassa'ya bağlı diğer birimlerin olduğu gibi Ebniye-i Seniyye Anbarı Müdürlüğünün idâresinden ise Hazine-i Hassa Nâzırı sorumluydu²³.

a. Ebniye-i Seniyye Müdürü ve Vazifeleri

Ebniye-i Seniyye Anbarı Müdürleri, binâların kontrollerinin neticesinde kalfa ve mühendislerin daha önce yukarıda zikr edildiği şekilde hazırlayacakları rapor ve keşif defterlerine kayd ettikleri âcil tamirâtı, Hazine-i Hassa Hey'et-i İdâresine takdim ederlerdi. Müdür vazifeli olarak çalışan işçilerin maaşlarının dışında, levâzım için veya nakid olarak üç yüz kuruşa kadar olan harcamaları yapabilmeye selâhiyetine sahipti. Üç yüz kuruşdan fazla meblağ ve levâzımâta muhtaç olan âcil tamirler ise rapor tarihinden itibaren üç gün içinde Hazine-i Hassa Nezâreti'ne bildirilirdi. Müdür, ebniye-i seniyyenin muâyenelerinin yapıldığı ayların yirminci gününde bütün keşiflerin icmalini tanzim ederdi. Bu icmalde, her saray ve kasrı hümâyûn için âcil olarak yapılması gereken tamirâtı, bunlar için kalfa ve mühendis tarafından kaç kuruş harcanması gerektiğini, bunlardan hangilerinin kaç kuruşla tamirinin tamamlandığı, hangilerinin henüz gereğinin yapılmakta olduğunu veya izin istendiğini, ebniye-i seniyyeden birinin ay içinde muâyenesi yapılmadıysa sebebini ve âcil olmayan tamirat hakkında görüşlerini bildirirdi. Doğrudan doğruya vazifeli işçiler vasıtasıyla gerçekleştirilecek küçük tamiratların ve kalfası marifetiyle yaptırılacak mühim onarımların, istenilen şekilde cereyanına, harcanacak paranın israf olunmamasına yine Ebniye-i Seniyye Müdürü nezâret ederdi²⁴.

Ebniye-i Seniyye Anbarı Müdürü, emâneten inşâ ve tamir olunan binaları, ve bu binalar için satın alınan eşyalar ile çalıştırılan işçileri haftada bir defa kontrol etmek ve mutemedlerin tuttukları defterleri incelemekle de vazifeliydi²⁵. Ayrıca bu dönemde Ebniye-i Seniyye Anbarı müdürleri Hazine-i Hassa'ya ve bağlı birimlere -ki buna Ebniye-i Seniyye idâresi de dahildi- açık eksiltmeli veya eksiltmesiz olarak yapılacak her türlü alım işinin yürütülmesi

²³ BOA., Yıldız tasnifi-Husûsî mârûzât (YA.HUS), nr. 163/9, lef 5.

²⁴ *Hazine-i Hassa Nezâreti*, s. 3.

²⁵ *a.g.e.*, s. 5.

için kurulmuş olan Hazine-i Hassa Hey'et-i İdaresinin de üyesi olup toplantılarına iştirak ederlerdi²⁶.

b. Kalemi ve Hendesehânesi

Ebniye-i seniyye müdürünün emri altında bu dâireye âit hesapları tutan ve yazışmaları yapan bir kalem mevcut olup²⁷ burada, başkâtip ve katipler görev yapmaktaydı²⁸. Ebniye-i Seniyye Anbarı kâtipleri, anbar tarafından hergün satın alınan levâzımâtın cinsi, miktarı, tutarı, nereden ve kimden satın alındığı ve nereye sarf edileceğinin belirtildiği cetvelleri hazırlayıp, Hazine-i Hassa Nezâretine vermeğe mecburdular²⁹.

Ebniye-i Seniyye Anbarı'nın yukarıda görevleri zikr edilen mimar ve mühendislerin bulunduğu bir de hendesehânesi vardı³⁰.

Ayrıca 1318 (1900-1901) yılında ise Ebniye-i Seniyye Anbarı Müdürlüğü'nde anbar tarafından yapılan kontratlarla satın alınacak eşyaların kontrolünü yapmak ve kontrat dışında alınacak eşyanın fiyatlarını incelemek amacıyla bir "muâyene hey'eti" teşkil edilmişti. Başkanlığını Ebniye-i Seniyye Anbarı başkâtibinin yaptığı, mühendis ve mimarların da yer aldığı hey'etde, ayrıca dâimî bir fen memurunun bulundurulması kararlaştırılmıştı³¹.

Sonuç

Yukarıda belirtildiği şekilde, XIX. yüzyıl sonlarında Hazine-i Hassa Nezâreti'ne bağlı bir dâire olarak görev yapan ve genel olarak masrafları Hazine-i Hassa'dan karşılanan Ebniye-i Seniyye Anbarı Müdürlüğü, bu durumunu II. Meşrûtiyet'in ilânına kadar devam ettirmiştir. II. Meşrûtiyet'in ilânından sonra Hazine-i Hassa'nın bünye itibâriyle küçülerek idâresinin umum müdürlüğe çevrilmesinden sonra, Ebniye-i Seniyye idâresinin ne şekilde yönetileceği bir mesele haline gelmiş ve bu husûsda bir türlü kesin bir karar verilemeyerek bir dizi kanun çıkarılmıştır.

Nitekim önceleri ebniye-i seniyyenin tamir masrafları için Maliye bütçesinin 82. faslında yazılı meblağın maktûen Hazine-i Hassa'ya ödenmesi şeklinde 21 Mart 1329 (3 Nisan 1913)'da bir kanun yayınlanmıştır³².

26 Y.A.HUS., nr. 163/9, lef 5; Ayrıca bkz. Devlet Salnâmesi, sene 1309, s. 142.

27 Y.A.HUS., nr. 163/9, lef 5.

28 T.B.M.M., Dolmabahçe Sarayı Arşivi (D.S.A.), Defter (D), nr. 4374.

29 D.S.A., Evrak II, nr. 1599.

30 D.S.A., D. nr. 4374; Y.MTV., nr. 203/114.

31 Y.MTV., nr. 203/114.

32 -Bu kanun gereğince adı geçen bütçenin ilgili maddesinde yer alan 4.600.000 kuruş Hazine-i Hassa'ya ödenecek ve bu meblağın tesviyesi için hazineye bir sorumlu muhasib

Müteâkiben bu tahsisâtı ödeyecek âmirin sadrazam olduğuna dâir ilgili kanuna bir zeyl yapılmıştır (7 Mayıs 1329/20 Mayıs 1913)³³.

7 Nisan 1330 (20 Nisan 1914)'da ise belirtilen kanun, zeyli ile birlikte fesh edilmiş, tamir masraflarının padişah ve hanedân bütçesine dahil edilerek maktû olarak Hazine-i Hassa idâresine verilmesi ve mabeyn-i hümâyûnda oluşturulacak bir hey'et tarafından da yapılan masrafların denetlenmesi esası getirilmiştir³⁴. Yaklaşık üç ay gibi kısa bir süre sonra 20 Temmuz 1330 (2 Ağustos 1914)'da ise yeni bir kanun çıkarılarak ebniye-i seniyye tamirleri husûsunda neşr edilmiş olan bütün kanunlar kaldırılmıştır. Alınan yeni karar gereğince, ebniyye-i seniyye masrafları 1330 senesinde sadaret bütçesine dahil edilmiş, dolayısıyla sadrazama tahsisâtm ödenmesi husûsunda yetki verilmiştir. Bir yıl sonra, yani 1331 senesinden itibaren ise tahsisâtm Maliye bütçesine dahil edilerek, Maliye Nâzırı'nın her sene bütçe ile beraber o sene içinde yapılacak tamirlerin yeri ve miktarını ihtiva eden bir raporu Meclis-i Mebûsan'a sunması ve verilecek tahsisâtm Maliye Nâzırı'nın sorumluluğunda sarf edilmesi karara bağlanmıştır³⁵.

Ebniye-i Seniyye'nin idâresinde yapılan son değişiklik ise 1920 yılında gerçekleşmiştir. Nitekim sarayların idâre ve muhafazalarının Hazine-i Hassa'ya bağlı olmasından dolayı ebniye-i seniyye idâresinin de hazineye bağlanıp, Maliye bütçesinde bulunan tahsisâtm'nin, her ay Maliye Hazinesi'nden Hazine-i Hassa'ya verilen tahsisâtm-ı seniyyeye ilâve edilerek, tahsisâtm-ı maktûa şeklinde ödenmesi husûsunda 17 Haziran 1336 (17 Haziran 1920)'da bir kararname çıkarılmış³⁶ ve mesele bu şekilde çözümlenmiştir.

tayin edilerek sene sonu hesapları muhasib vasıtasıyla Divân-ı Muhasebât'a sunulacaktır (Düstûr, II. Tertip, V, Dersaadet 1332, s. 230).

33

Düstûr, II. Tertip, V, s. 433.

34

Düstûr, II. Tertip, VI, Dersaadet 1334, s. 540.

35

Düstûr, II. Tertip, VI, s. 1056.

36

BOA., Dosya Usûlü İradeler tasnifi, nr. 37-2/17.